

Το πλαίσιο ανάπτυξης της αναγνώριση της προηγούμενης γνώσης: Έρευνα πεδίου στην Δυτική Μακεδονία

Μπούτσκου Λεμονιά

Υποψήφια Διδάκτορας, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας
lemonmp3@gmail.com

Περίληψη

Η αναγνώριση προηγούμενης γνώσης επιφέρει πολλά πλεονεκτήματα στους εκπαιδευόμενους, αλλά και στα εκπαιδευτικά ιδρύματα. Ως εκ τούτου, κρίνεται ιδιαίτερα σημαντική, κάτι που έχει αναγνωριστεί σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Η αναγνώριση προηγούμενης γνώσης γίνεται στη βάση της συγκεκριμενοποίησης των μαθησιακών επιλογών που είναι διαθέσιμες στους εκπαιδευόμενους μέσα από επίσημες, ανεπίσημες και ημι-επίσημες διαδικασίες, δηλαδή μέσω της τυπικής και της μη τυπικής μάθησης, αλλά και της άτυπης εκπαίδευσης. Αυτό σημαίνει ότι τα μαθησιακά αποτελέσματα αναγνωρίζονται στη βάση των στόχων που έχει τεθεί από κάθε συγκεκριμένη διαδικασία, όπως αυτά αποτυπώνονται μέσα από τις διαδικασίες που έχουν θεσπιστεί, όπως για παράδειγμα βαθμολογία των εκπαιδευόμενων. Η αναγκαιότητα της σε μια κοινωνία που μεταβάλλεται, ανανεώνεται και διαφοροποιείται συνεχώς, καθιστά την επιτυχημένη λειτουργία και ανάπτυξη της αναγνώρισης της προηγούμενης γνώσης μείζονος σημασίας. Στο πλαίσιο αυτό η παρούσα εργασία μέσα από ποιοτική έρευνα προσδοκεί να αποτυπώσει την κατάσταση και το μέλλον της αναγνώρισης της προηγούμενης γνώσης, όπως αυτή αποτυπώνεται από φορείς των επιμελητηρίων της Δυτικής Μακεδονίας.

Λέξεις κλειδιά: Δια βίου μάθηση, Αναγνώριση προηγούμενης γνώσης, Νομοθετικό πλαίσιο αναγνώρισης προηγούμενων γνώσεων.

Εισαγωγή

Η αναγνώριση προηγούμενης γνώσης κρίνεται ιδιαίτερα σημαντική στο πλαίσιο της δια βίου μάθησης, κάτι που έχει αναγνωριστεί σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Οι εκπαιδευτικές προκλήσεις που πρότεινε η UNESCO πριν από αρκετές δεκαετίες δεν είναι τόσο διαφορετικές από τις προκλήσεις μάθησης που αντιμετωπίζουμε σήμερα. Στο πλαίσιο της ταχείας κοινωνικής αλλαγής που προκύπτει από την παγκοσμιοποίηση, την επανάσταση της πληροφορίας και την ανάγκη βιώσιμων οικονομιών, τα συστήματα μάθησης του "Βορρά" και του "Νότου" αντιμετωπίζουν τα ίδια γενικά ζητήματα κοινωνικής ανισότητας. Δεν έχουν όλοι τις ίδιες ευκαιρίες να εισέλθουν στην εκπαίδευση και να επιτύχουν συγκεκριμένα αποτελέσματα, είτε πρόκειται για τυπικούς δείκτες σχολικής εκπαίδευσης είτε για ευρύτερες παραμέτρους, συμπεριλαμβανομένης της περιβαλλοντικής, της υγειονομικής και της πολιτιστικής εκπαίδευσης (Travers & Harris 2014).

Ταυτόχρονα, υπάρχει ένα αυξανόμενο κενό ανάμεσα στην εκπαίδευση και την εργασία και μια διεύρυνση του χάσματος μεταξύ των διαφόρων ομάδων του πληθυσμού. Μία από τις κυριότερες συνέπειες μιας τέτοιας ανισότητας είναι η μεγάλη υποεκμετάλλευση του υπάρχοντος ανθρώπινου δυναμικού, των ταλέντων και των ανθρώπινων πόρων, τα οποία οι άνθρωποι μπορεί να έχουν αποκτήσει σε μη τυπικά και άτυπα πλαίσια μάθησης (Whittaker, 2011). Αυτές οι ρυθμίσεις είναι από καιρό αναξιοποίητες και δεν υπολογίζονται ως πραγματική μάθηση ή με πραγματικά αποτελέσματα. Επιπλέον, τα επίσημα συστήματα εκπαίδευσης και κατάρτισης βρίσκουν όλο και πιο δύσκολο να ανταποκριθούν στο πλήρες φάσμα των ατομικών και κοινωνικών αναγκών και απαιτήσεων σε έναν συνεχώς μεταβαλλόμενο κόσμο. Υπάρχει συνεπώς σαφής ανάγκη να δοθεί επαρκής εκτίμηση και σεβασμός στις μη αναγνωρισμένες δυνατότητες της κοινωνίας και να γίνει καλύτερη κοινωνική και οικονομική χρήση των αποτελεσμάτων της άτυπης και άτυπης μάθησης προσφέροντας ένα ευρύτερο φάσμα δυνατοτήτων για αυτοβελτίωση και προσωπική

ολοκλήρωση σε όλους τους πολίτες, αυξάνοντας το οικονομικό δυναμικό μιας χώρας και καθιστώντας τις πολιτικές της ρυθμίσεις πιο κοινωνικά περιεκτικές (English, 2015).

Η σημασία της αξιολόγησης και αναγνώρισης προηγούμενης γνώσης

Η Wihak (2011) επισημαίνει την σημασία της αξιολόγησης και αναγνώρισης προηγούμενης γνώσης, που αναφέρεται στη διαδικασία της αναθεώρησης, αξιολόγησης και αναγνώρισης των πληροφοριών, των δεξιοτήτων και της γνώσης που οι ενήλικοι εκπαιδευόμενοι έχουν αποκτήσει μέσα από βιωματική ή αυτο-κατευθυνόμενη (άτυπη) μάθηση παρά μέσω της επίσημης εκπαίδευσης. Στο ίδιο πλαίσιο, ο Παπασταμάτης (2010) αναφέρει πως η αξιολόγηση και η πιστοποίηση ενός εκπαιδευτικού προγράμματος μετά το πέρας αυτού, είναι «αναπόσπαστο τμήμα του συνολικού εκπαιδευτικού προγράμματος αλλά και κοινωνική αναγκαιότητα».

Η δημιουργία συστημάτων για την αναγνώριση και την επικύρωση όλων των μορφών μάθησης έχει καταστεί ένα από τα κεντρικά θέματα σε όλους τους τομείς της εκπαίδευσης και της κατάρτισης. Η εξέλιξη αυτή αντικατοπτρίζει διάφορες κοινωνικές αλλαγές, ιδίως την μετατόπιση από την άποψη «δουλειά για τη ζωή» στην προσδοκία μιας σειράς διαδοχικών θέσεων εργασίας καθ' όλη τη σταδιοδρομία του ατόμου, συχνά σε διαφορετικές επαγγελματικές περιοχές. Επίσης, συνδέεται στενά με την ανάγκη όλων των ενεργών πολιτών που επιθυμούν να εξασφαλίσουν την απασχόληση και την απασχολησιμότητά τους σε μια ταχέως εξελισσόμενη αγορά εργασίας που χαρακτηρίζεται από τη χρήση της τεχνολογίας, για τη συνεχή ανάπτυξη των γνώσεων και των δεξιοτήτων τους μέσω δραστηριοτήτων μάθησης που μπορούν, ή μη, να σχεδιαστούν ρητά ως τυπική μάθηση. Στο πλαίσιο αυτό, έχει καταστεί αναγκαίο να δοθεί σε όλους όσους εμπλέκονται στη δια βίου μάθηση - ανεξάρτητα από το πού λαμβάνει χώρα – η δυνατότητα να αναγνωρίσουν και να επικυρώσουν τη γνώση και τη μάθησή τους (Kleef, 2011).

Πλεονεκτήματα από την αναγνώριση της προηγούμενης γνώσης

Η αναγνώριση της προηγούμενης μάθησης παρέχει στα άτομα τη δυνατότητα να επικυρώσουν τις ικανότητες και τις δεξιότητές τους που δεν έχουν αναγνωριστεί επίσημα. Οι εργαζόμενοι που έχουν αποκτήσει δεξιότητες κυρίως στην εργασία ή μέσω άλλων δραστηριοτήτων βρίσκονται συχνά σε μειονεκτική θέση όσον αφορά στην πρόσβαση στην τυπική εκπαίδευση και την κατάρτιση, ή στην εξασφάλιση απασχόλησης που αντικατοπτρίζει επαρκώς τις δεξιότητες και την εμπειρία τους (Dyson & Keating, 2005). Οι εργαζόμενοι με λίγα ή καθόλου τυπικά προσόντα είναι οι πιο ευάλωτοι στην εξασφάλιση μίας θέσης εργασίας και μίας αξιοπρεπούς απασχόλησης. Αναγνωρίζοντας επισήμως τις δεξιότητές τους, η αναγνώριση της προηγούμενης μάθησης θεωρείται ως ένα μέσο για τη δημιουργία ίσων όρων ανταγωνισμού, ούτως ώστε τα άτομα να αποκτήσουν ευκαιρίες για περαιτέρω μάθηση και για τη βελτίωση των προοπτικών σταδιοδρομίας τους. Η αναγνώριση των δεξιοτήτων μπορεί να έχει πολύ σημαντικό θετικό αντίκτυπο στους εργαζομένους, σε όρους αυτοεκτίμησης και κινήτρων. Για τις επιχειρήσεις, η καλύτερη αναγνώριση της προηγούμενης γνώσης και των δεξιοτήτων των εργαζομένων είναι ένας τρόπος για να ξεπεραστούν οι ελλείψεις δεξιοτήτων και να υπάρξει καλύτερη αντιστοιχία δεξιοτήτων ζήτησης με την προσφορά. Μπορεί επίσης να τους παρέχει την ευκαιρία να βελτιώσουν το γενικό επίπεδο δεξιοτήτων και απόδοσης στην εργασία ενός κλάδου (Dyson & Keating, 2005).

Η αναγνώριση προηγούμενης γνώσης εδράζεται σε δύο πυλώνες που είναι η απόκτηση εκπαιδευτικών και επαγγελματικών προσόντων. Σύμφωνα με το Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού της Κύπρου (2013), ο μηχανισμός επικύρωσης αποσκοπεί στο να παρέχει στα ενδιαφερόμενα άτομα τις εξής δυνατότητες: α) να επικυρώσουν τις γνώσεις, τις δεξιότητες και τις ικανότητες που απέκτησαν μέσω μη τυπικής και άτυπης μάθησης, β) να αποκτούν προσόντα με βάση τις επικυρωμένες εμπειρίες μη τυπικής και άτυπης μάθησης, γ) να επωφελούνται από την εφαρμογή αντικειμενικών και αξιόπιστων μηχανισμών επικύρωσης, ιδιαίτερα δε οι μειονεκτούσες ομάδες, συμπεριλαμβανομένων των ανέργων και των ατόμων

που απειλούνται από την ανεργία δεδομένου ότι η επικύρωση μπορεί να ενθαρρύνει τη συμμετοχή τους στη διά βίου μάθηση και να συμβάλλει στην κινητικότητα τους ή την πρόσβασή τους στην αγορά εργασίας. Τα παραπάνω καταδείχθηκαν και στην έρευνα που διεξήχθη.

Η πιστοποίηση όλων των πηγών γνώσης, η αξιολόγηση και κατάρτιση των επαγγελματιών σε νέες δεξιότητες και η αξιοποίηση της προηγούμενης εμπειρίας των επαγγελματιών θα δημιουργήσει το πλαίσιο για την ανάπτυξη καινοτόμων εφαρμογών, τεχνολογιών και διαλειτουργικών υποδομών, παρέχοντας στην Πολιτεία κεντρικό ρόλο για την διαχείριση και ενσωμάτωση της προηγούμενης γνώσης, για το μέλλον της χώρας. Ως εκ τούτου, η αναγνώριση της προηγούμενης γνώσης μπορεί να οδηγήσει στην εξέλιξη της επιστήμης και της κοινωνίας, στην ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής, στην αξιοποίηση του δυναμικού όλων των μελών μίας κοινωνίας, αλλά και στην κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη (Wihak, 2011).

Μεθοδολογία Έρευνας

Η ποιοτική έρευνα επιλέχθηκε για την διενέργεια της συγκεκριμένης έρευνας καθώς εστιάζει στην ερμηνεία μίας σειράς από κοινωνικά φαινόμενα που συνδέονται με το αντικείμενο της έρευνας (Sherman & Webb, 2005). Σημαντικό στοιχείο είναι το υψηλό επίπεδο εμπλοκής του ερευνητή με το αντικείμενο της έρευνας.

Σύμφωνα με τον Creswell (2011) η ποιοτική έρευνα σχετίζεται με την συλλογή απόψεων και εμπειριών που θα συνθέσουν τα συμπεράσματα που βασίζονται στο πως ο ερευνητής θα ερμηνεύσει τις εμπειρίες των ερωτώμενων. Στο πλαίσιο της ποιοτικής έρευνας επιλέχθηκε η συνέντευξη ως μεθοδολογικό εργαλείο. Η επιλογή αυτού του εργαλείου βασίζεται στο ότι η συνέντευξη θεωρείται ένα «διαπραγματεύσιμο επίτευγμα» από μέρους του συνεντευκτή και των συνεντευξιζομένων, το οποίο διαμορφώνεται από τα συμφραζόμενα και τις καταστάσεις στην οποία λαμβάνει χώρα (Oltmann, 2016). Η ποιοτική έρευνα αποτελεί μία διαδικασία βάσει της οποίας μπορεί να δημιουργηθεί νέα γνώση μέσα από τις απόψεις που εκφράζουν τα ίδια τα υποκείμενα της έρευνας, μέσα από τη γλώσσα που χρησιμοποιείται, αλλά και μέσα από τη στάση του σώματος, στην περίπτωση που η συνέντευξη είναι πρόσωπο με πρόσωπο, όπως στην προκειμένη περίπτωση. Όπως αναφέρει ο Robson (2007), η συνέντευξη έχει το πλεονέκτημα ότι επιτρέπει στον ερευνητή να έχει μια πρόσωπο-με-πρόσωπο επικοινωνία με τον ερωτώμενο. Αυτή η μορφή επικοινωνίας μπορεί να εξασφαλίσει την εμπιστοσύνη που χρειάζεται ο ερωτώμενος ώστε να δώσει ειλικρινείς απαντήσεις στα ερωτήματα που υπάρχουν, καθώς δημιουργείται μία σχέση φιλική και μία σχέση εμπιστοσύνης. Επιπρόσθετα, η διεξαγωγή μίας συνέντευξης έχει το πλεονέκτημα του διαλόγου και της συζήτησης μεταξύ της ερευνήτριας και των ερωτηθέντων, δίνοντας με αυτόν τον τρόπο τη δυνατότητα αφενός στους τελευταίους να θέσουν οποιεσδήποτε ερωτήσεις και μη ξεκάθαρα σημεία και αφετέρου στην ερευνήτρια να αποσαφηνίσει τα όποια ζητήματα τέθηκαν, προκειμένου οι συμμετέχοντες στην έρευνα να απαντήσουν όσο πιο αξιόπιστα γίνεται (Singh, 2007).

Στο πλαίσιο της παρούσας έρευνας 24 υπεύθυνοι επιμελητηρίων κλήθηκαν να απαντήσουν μέσω συνέντευξης σε συγκεκριμένες ερωτήσεις για να αποσαφηνιστεί η παρούσα κατάσταση στην Δυτική Μακεδονία για την αναγνώριση της προηγούμενης γνώσης και για την σύνοψη προτάσεων που θα βοήθησουν μελλοντικά στην περεταίρω ανάπτυξη και καθιέρωση της. Η ερευνήτρια επικοινωνήσε τηλεφωνικώς με άτομα που επέλεξε τυχαία από λίστες εργαζομένων που είχε συλλέξει κατά την αρχική διερεύνηση των φορέων. Η ερευνήτρια επικοινωνήσε με 30 άτομα από τα οποία δέχθηκαν να πάρουν μέρος στη συνέντευξη τα 24. Οι συμμετέχοντες είχαν μια εισαγωγική συζήτηση με την ερευνήτρια για το θέμα και τον σκοπό της έρευνας προκειμένου να διασφαλιστεί η αυθεντικότητα των απόψεών τους αλλά και για να υπάρχει αμεροληψία. Οι συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν κατά το διάστημα Νοέμβριος 2019 – Φεβρουάριος 2019. Κατά τη διαδικασία της συνέντευξης η ερευνήτρια είχε την κοινωνική αλληλεπίδραση με τους συμμετέχοντες που θα τους έκανε

να αισθανθούν ασφαλείς. Είναι κατανοητό πως ό,τι λένε οι συμμετέχοντες εξαρτάται όχι μόνο από το ποιόν έχουν απέναντι τους, αλλά και από το πώς αντιμετωπίζονται από τον ερευνητή (Platt, 1981). Η χρήση ανοιχτών ερωτήσεων έδωσε στους συμμετέχοντες τη δυνατότητα να εκφράσουν τις προσωπικές τους απόψεις, χωρίς να κατευθύνεται η απάντησή τους.

Αποτελέσματα

Σημαντικό αποτέλεσμα θεωρείται η θετική απάντηση των ερωτηθέντων σχετικά με το αν η αναγνώριση προηγούμενης γνώσης είναι πιο σημαντική σήμερα εξαιτίας της οικονομικής κρίσης. Όλοι ανεξαιρέτως οι συμμετέχοντες στην έρευνα (N=24) απάντησαν θετικά σε αυτήν την ερώτηση, καθώς πιστεύουν πως η αναγνώριση προηγούμενης γνώσης είναι πιο σημαντική σήμερα εξαιτίας της οικονομικής κρίσης. Οι εξηγήσεις που δόθηκαν για αυτήν την άποψη ποικίλουν. Αρχικά, υπάρχουν ορισμένοι ερωτηθέντες (N=8) που πιστεύουν ότι η αναγνώριση προηγούμενης γνώσης μπορεί να συμβάλει στη διακράτηση επιστημονικού προσωπικού / διανοητικού κεφαλαίου, μειώνοντας το φαινόμενο brain drain. Όπως χαρακτηριστικά δήλωσε ένας από τους ερωτηθέντες: «Ναι, γιατί λόγω της κρίσης χάνεται ώριμο διανοητικό κεφάλαιο το οποίο πρέπει να διατηρήσουμε και να αυξήσουμε όσο γίνεται περισσότερο προκειμένου να διατηρήσουμε τα κεκτημένα και να δημιουργήσουμε στη συνέχεια νέα γνώση».

Μία άλλη ομάδα ερωτηθέντων (N=7) πιστεύει πως η αναγνώριση προηγούμενης γνώσης μπορεί να βοηθήσει τα άτομα να καταδείξουν τις γνώσεις, ικανότητες και δεξιότητες που έχουν, ώστε να μπορέσουν να ανταπεξέλθουν καλύτερα στην έντονη μετακίνηση εργατικού δυναμικού που υπάρχει, εξαιτίας της οικονομικής κρίσης. Με τον τρόπο αυτό έχουν τη δυνατότητα να αποτελέσουν μέρος της αγοράς εργασίας και έτσι να εκπληρώσουν προσωπικούς και επαγγελματικούς στόχους. Όπως χαρακτηριστικά δήλωσε ένας από τους συμμετέχοντες στην έρευνα: «Ναι, γιατί λόγω της κρίσης δημιουργούνται διαφορετικές ανάγκες και υπάρχει έντονη μετακίνηση εργατικού δυναμικού. Οι προδιαγραφές ικανοτήτων που πιστοποιούνται μέσω των διαδικασιών πιστοποίησης γνώσης αντανάκλουν τον λεπτομερή προσδιορισμό των γνώσεων, δεξιοτήτων και στάσεων μιας καθιερωμένης και αποδεκτής επίδοσης που απαιτείται στις διάφορες περιπτώσεις, στα διαφορετικά επαγγέλματα και στις διαφορετικές χώρες. Αυτές οι προδιαγραφές ανανεώνονται συνεχώς για να είναι επίκαιρες και σχετικές με το αντικείμενο, ώστε να υποστηρίζουν τους προσωπικούς, κοινωνικούς και επαγγελματικούς στόχους που έχουν τεθεί».

Μία άλλη ομάδα ερωτηθέντων (N=3) εξέφρασε την άποψη πως η οικονομική κρίση έχει οδηγήσει σε σημαντικές μεταρρυθμίσεις, ιδίως στην αγορά εργασίας, που είχαν ως αποτέλεσμα τη δημιουργία ανέργων, αλλά και ποικίλων απαιτήσεων σε αυτήν την αγορά, στις οποίες θα πρέπει να ανταποκριθούν οι νεοεισερχόμενοι. Κατά συνέπεια, η αναγνώριση προηγούμενης γνώσης μπορεί να βοηθήσει αυτές τις δύο κατηγορίες ατόμων (νεοεισερχόμενοι στην αγορά εργασίας και άνεργοι) ώστε να αποκτήσουν τα εφόδια προκειμένου να αποτελέσουν μέρος του εργατικού δυναμικού. Χαρακτηριστική είναι η εξής απάντηση ενός από τους ερωτηθέντες: «Η οικονομική κρίση απαιτεί την προώθηση γενναίων μεταρρυθμίσεων, ώστε να δημιουργηθούν οι προϋποθέσεις εκείνες που θα δώσει σε όλους τους νέους αλλά και τους άνεργους μεγαλύτερης ηλικίας την ευκαιρία να αναπτύξουν όλες τις κομβικές ικανότητες που απαιτούνται στον 21ο αιώνα και να αποκτήσουν όλες τις αναγκαίες, πυρηνικές γνώσεις σε όλους τους τομείς απασχόλησης. Σε αυτό το πλαίσιο η αναγνώριση της προηγούμενης γνώσης θα μπορέσει να προετοιμάσει πολίτες που ανάμεσα σε άλλα χαρακτηρίζονται από κριτική και καινοτόμα σκέψη, είναι δημιουργικοί και ταυτόχρονα πρόθυμοι αλλά και ικανοί να συνεργαστούν και να έχουν ένα πιστοποιητικό με τις γνώσεις τις οποίες ήδη έχουν και δεν πιστοποιούνται με πτυχία ή άλλα διπλώματα. Αξιοποιώντας μόνο τις γνώσεις και τις ικανότητες των ανέργων μπορεί το εργαλείο αυτό να τους δώσει την ώθηση για την περαιτέρω επαγγελματική τους αποκατάσταση». Οι υπόλοιποι

ερωτηθέντες εστιάζονται σε μία top-down αναγκαιότητα που υπαγορεύεται από τις καταστάσεις της οικονομικής κρίσης αλλά και σε μία bottom-up ανάγκη των ατόμων για να επαναπροσδιοριστούν νέες επαγγελματικές δεξιότητες. Πιο συγκεκριμένα, διαπιστώθηκε πως η αναγνώριση προηγούμενης γνώσης μπορεί να συμβάλει στη διακράτηση του ανθρωπίνου κεφαλαίου, κάτι το οποίο ωφελεί τόσο τα ίδια τα άτομα, όσο και τις επιχειρήσεις και επομένως την οικονομία και την κοινωνία. Ακόμη αρκετοί από τους ερωτηθέντες (N=13) ανέφεραν πως δε γνώριζαν λεπτομέρειες όσον αφορά στα συστήματα αναγνώρισης προηγούμενης γνώσης σε άλλες χώρες. Ένας μικρός αριθμός ερωτηθέντων (N=4) δήλωσε πως δε γνωρίζει ακριβώς τι συμβαίνει σε άλλες χώρες, αλλά σε γενικές γραμμές θεωρεί πως διαφοροποιείται στη βάση της έμφασης που δίνεται στην επαγγελματική κατάρτιση, στην επανασύνδεση με την εκπαίδευση και την αγορά εργασίας. Τέλος, μία άλλη ομάδα ερωτηθέντων (N=7) ανέφερε πως το σημείο διαφοροποίησης των άλλων χωρών, κυρίως των ευρωπαϊκών, είναι τα κονδύλια που παρέχονται από τις κυβερνήσεις. Αρκετοί από τους συμμετέχοντες στην έρευνα (N=11) δήλωσαν πως η Ελλάδα υστερεί σε σύγκριση με άλλες ευρωπαϊκές χώρες, αλλά καταβάλλει προσπάθειες σε επίπεδο παροχής εκπαίδευσης από ιδιωτικά εκπαιδευτικά ιδρύματα, στη διαμόρφωση ενός κοινού συστήματος αξιολόγησης, αλλά και συνολικά στην αναδιάρθρωση της δομής της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Μάλιστα, ένας εξ'αυτών κατέθεσε και προτάσεις πρακτικής εφαρμογής. Ένα Εθνικό Σύστημα Πιστοποίησης, το οποίο αναγνωρίζει την Προηγούμενη Μάθηση. Η αναγκαιότητα αναγνώρισης της προηγούμενης μάθησης, είναι σημαντικό στοιχείο του εθνικού πλαισίου προσόντων και θεωρείται απαραίτητη προϋπόθεση για την διευκόλυνση της συμμετοχής στην επίσημη εκπαίδευση και κατάρτιση. Η Αναγνώριση της προηγούμενης γνώσης θεωρείται επίσης μέσο επίτευξης της εργασιακής ικανότητας και κινητικότητας, αλλά και των προοπτικών καριέρας, και της ενεργούς κοινωνικής συμμετοχής. Ο συντονισμός και η ύπαρξη Αρχών ελέγχου ποιότητας» (N12)

Οι απόψεις των ερωτηθέντων όσον αφορά στα κριτήρια που χρησιμοποιήθηκαν για την αναγνώριση των προηγούμενων δεξιοτήτων (γνωστικών, δηλαδή χρήση λογικής, διαισθητικής και δημιουργικής σκέψης, αλλά και πρακτικές, δηλαδή που αφορούν τη χειρωνακτική επιδεξιότητα και τη χρήση μεθόδων, υλικών, εργαλείων και οργάνων) ήταν άλλη μια ερώτηση που κλήθηκαν να απαντήσουν οι ερωτηθέντες. Σε επίπεδο δεξιοτήτων, υψηλότερος μέσος όρος παρατηρείται για τη δήλωση «Εξειδικευμένες δεξιότητες επίλυσης προβλημάτων, οι οποίες απαιτούνται στην έρευνα ή/και στην καινοτομία προκειμένου να αναπτυχθούν νέες γνώσεις και διαδικασίες και να ενσωματωθούν γνώσεις από διαφορετικά πεδία», ενώ χαμηλότερος για τη δήλωση «Βασικές γνωστικές και πρακτικές δεξιότητες που απαιτούνται για την αξιοποίηση σχετικών πληροφοριών, με σκοπό την εκτέλεση εργασιών και την επίλυση συνήθων προβλημάτων με τη χρήση απλών κανόνων και εργαλείων».

Τέλος ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι απαντήσεις του δείγματος στην ερώτηση πώς θεωρείτε ότι θα μπορούσε να συμβάλει η εκπόνηση ενός Εθνικού Συστήματος Προσόντων υπό την αιγίδα του Υ.ΠΑΙ.Θ;

Στην ερώτηση αυτή αρκετοί από τους ερωτηθέντες (N=15) απάντησαν πως η εκπόνηση ενός Εθνικού Συστήματος Προσόντων υπό την αιγίδα του Υ.ΠΑΙ.Θ θα μπορούσε να συμβάλει σε πολύ και πάρα πολύ μεγάλο βαθμό στη βελτίωση του υφιστάμενου πλαισίου αναγνώρισης προηγούμενης γνώσης. Επτά από τους ερωτηθέντες που επεξήγησαν περισσότερο την απάντησή τους (N=7), διαπιστώθηκε πως το Υ.ΠΑΙ.Θ μέσω του Εθνικού Οργανισμού Πιστοποίησης Προσόντων και Επαγγελματικού Προσανατολισμού (Ε.Ο.Π.Π.Ε.Π.) μπορεί να δώσει τη δυνατότητα οι εκπαιδευόμενοι και εργαζόμενοι που επιθυμούν να αλλάξουν διαδρομή ή θέση εργασίας να έχουν συγκεκριμένα προσόντα και αντιστοιχίζονται στα επίπεδα ενός π.χ. Ευρωπαϊκού Πλαισίου Προσόντων.

Επιπρόσθετα, δύο (N=2) από τους συμμετέχοντες στην έρευνα δήλωσαν πως, το Υ.ΠΑΙ.Θ θα πρέπει να δημιουργήσει τις κατάλληλες δομές για την δημιουργία ενός Εθνικού Συστήματος Προσόντων και ταυτόχρονα η προσπάθεια για την ανάπτυξη των προσωπικών

ικανοτήτων θα πρέπει να διαπερνά τόσο το σχολικό σύστημα όσο και την περαιτέρω μάθηση σε όλες τις μορφές της.

Στην Ελλάδα, αν και τα ποσοστά της σχολικής φοίτησης είναι σε γενικές γραμμές ικανοποιητικά, οι περισσότερες από αυτές τις ικανότητες αναπτύσσονται ελλιπώς και, γενικότερα, ολόκληρο το εκπαιδευτικό σύστημα πάσχει από συγκεντρωτισμό και περιχάραξη στην επίσημη γνώση. Θα μπορούσε να προταθεί η σύνδεση της τυπικής με την άτυπη εκπαίδευση. Η επιμόρφωση των εκπαιδευτικών και των εκπαιδευτών ενηλίκων στις αρχές της διά βίου μάθησης, στην ανάπτυξη των βασικών ικανοτήτων, καθώς και σε σύγχρονες καινοτομικές τεχνικές και στη χρήση της τεχνολογίας, με στόχο την εφαρμογή τους σε όλο το εκπαιδευτικό σύστημα. Η θεσμοθέτηση ζωνών εκπαιδευτικής προτεραιότητας ώστε να αμβλυνθούν οι εκπαιδευτικές ανισότητες.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να γίνει μία ειδική αναφορά στους πληθυσμούς με γλωσσικές και πολιτισμικές ιδιαιτερότητες και τους μετανάστες / παλιννοστούντες / πρόσφυγες που αναφέρθηκαν παραπάνω. Ο μηχανισμός επομένως, θα πρέπει να συνάδει με τις βασικές κατευθύνσεις της Εθνικής Στρατηγικής Ένταξης (2018, σελ. 38) που είναι: 1. Η ένταξη δικαιούχων διεθνούς προστασίας και των αιτούντων αυτής οι οποίοι διαμένουν προσωρινά στη χώρα ή/και θα παραμείνουν σε αυτήν μετά την αναγνώριση του καθεστώτος προστασίας τους με στόχο την ομαλή είσοδό τους στην ελληνική κοινωνία 2. Η διευκόλυνση της επιστροφής στη νομιμότητα των μεταναστών και των μεταναστριών, οι οποίοι λόγω της οικονομικής κρίσης αδυνατούν να διατηρήσουν το καθεστώς νόμιμης διαμονής, με απώτερο σκοπό την ολοκλήρωση της ένταξής τους στη Χώρα 3. Η ενίσχυση του ρόλου της Αυτοδιοίκησης, ως αναπόσπαστου συνδιαμορφωτή των πολιτικών ένταξης και ως βασικού εκτελεστικού μηχανισμού κατά την εφαρμογή τους, καθώς και η δημιουργία και εξασφάλιση ενός ευνοϊκού πλαισίου για τη συμμετοχή δήμων και περιφερειών στη διαδικασία ένταξης 4. Η ευαισθητοποίηση της κοινωνίας υποδοχής αλλά και της ευρύτερης κοινής γνώμης αναφορικά με τη σημασία της ένταξης πολιτών τρίτων χωρών, ενισχύοντας το θετικό πρόσημο της ενσωμάτωσης και τα σημαντικά οφέλη της για την ελληνική πολιτεία και κοινωνία, διασφαλίζοντας παράλληλα, την κοινωνική συνοχή 5. Η δημιουργία ενός κοινού συντονιστικού πλαισίου, οριζόντιου χαρακτήρα, το οποίο θα διαπνέει τις δράσεις όλων των εμπλεκόμενων στην ένταξη κρατικών φορέων με στόχο τη συνοχή της πολιτικής ένταξης καθώς και την ενίσχυση της επίδρασης των σχεδιαζόμενων δράσεων 6. Ο συντονισμός και η συνεργασία με διακρατικούς, διεθνείς και ιδιωτικούς φορείς καθώς και της Κοινωνίας των Πολιτών με απώτερο σκοπό την συνοχή και τη συμπληρωματικότητα της διαδικασίας ένταξης 6. Ο εκσυγχρονισμός της διαδικασίας χορήγησης αδειών διαμονής και καθεστώτος διεθνούς προστασίας, ακολουθώντας τους εθνικούς στόχους για το ριζικό μετασχηματισμό των υφιστάμενων διαδικασιών και την αναβάθμιση των παρεχόμενων υπηρεσιών σε υπηρεσίες προστιθέμενης αξίας, σε συστοιχία με τη Στρατηγική για την Ηλεκτρονική Διακυβέρνηση 2014-2020.

Πέραν τούτου, η ψηφιοποίηση της διαδικασίας χορήγησης αδειών διαμονής είναι κομβικής σημασίας καθώς εξυπηρετεί κι άλλους στόχους, όπως είναι η ταχύτερη εξυπηρέτησή των πολιτών, η περαιτέρω διασφάλιση των διαδικασιών έκδοσης αδειών, κ.ά. η έγκαιρη και ολοκληρωμένη πληροφόρηση μεταναστών και μεταναστριών σχετικά με τις νέες εθνικές εξελίξεις στον τομέα της μεταναστευτικής πολιτικής, των εθνικών και τοπικών δράσεων και των προγραμμάτων από τις οποίες μπορούν να ωφεληθούν, καθώς και των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεών τους στο πλαίσιο της ένταξής και της συμμετοχής τους στην ελληνική πολιτεία και κοινωνία.

Σε έρευνα που πραγματοποιήθηκε από το Migrants Integration in the Labour Market in Europe (2019), διαπιστώθηκε ότι οι υπήκοοι τρίτων χωρών στην Ευρώπη εξακολουθούν να αντιμετωπίζουν ισχυρούς φραγμούς στην πρόσβαση στην αγορά εργασίας και να επιβαρύνονται περισσότερο από τους εγχώριους στην απασχόληση. Επίσης, διαπιστώθηκαν τα εξής:

- Η χρήση μη επίσημων τρόπων πρόσληψης ανθρώπινου δυναμικού (παραπομπές από συναδέλφους) είναι μια πολύ ισχυρή τάση στην Ελλάδα
- Οι εργοδότες δεν έχουν ενημέρωση στο πώς να προγράμματα πρακτικής άσκησης ή / και μαθητείας για την πρόσληψη πολιτών εκτός ΕΕ
- Οι εργοδότες έχουν γενικά χαμηλή ή πολύ χαμηλή επίγνωση όσο αφορά τις πολιτικές πρόσληψης που ενθαρρύνουν την ποικιλομορφία
- Η γλώσσα θεωρείται ως σημαντικό εμπόδιο για την πρόσληψη υπηκόων τρίτων χωρών σε όλες τις χώρες
- Η έλλειψη γενικής εκπαίδευσης αποτελεί εμπόδιο για την πρόσληψη υπηκόων τρίτων χωρών σε όλες τις χώρες
- Η εθνική στήριξη για την πρόσληψη και την απασχόληση υπηκόων τρίτων χωρών αποτελεί σημαντικό εμπόδιο για την πρόσληψη τους στην Ελλάδα
- Η πρόσληψη μεταναστών στην Ελλάδα δεν είναι εύκολο έργο λόγω της γραφειοκρατίας που εμπλέκεται

Συμπεράσματα

Το πρώτο συμπέρασμα που εξάγεται από την παρούσα ανάλυση αφορά στα οφέλη που απορρέουν από την αναγνώριση της προηγούμενης γνώσης που συνιστούν και την αναγκαιότητα και τη σημασία της. Σε μία εποχή που η επαγγελματική δραστηριότητα και η επιστημονική πληροφορία συναντιούνται με τις νέες τεχνολογίες, δημιουργούνται νέες προκλήσεις για την κατοχύρωση της προηγούμενης γνώσης, μέσω της ενίσχυσης της εκπαιδευτικής διαδικασίας, της επανεκπαίδευσης και της διατήρησης της πολιτιστικής μνήμης. Η αναγνώριση της προηγούμενης γνώσης μπορεί να δώσει και ένα πλαίσιο ανάπτυξης και λοιπών φορέων με προπαρασκευαστικές ενέργειες, αλλά και συστημικές παρεμβάσεις, όπως:

- Η διάγνωση εκπαιδευτικών αναγκών
- Η σύνδεση των παρεχόμενων προγραμμάτων με τις ανάγκες της αγοράς εργασίας
- Η παροχή κινήτρων στους ενήλικες για συμμετοχή σε υπηρεσίες διά βίου μάθησης
- Η άρση των όποιων εμποδίων πρόσβασης και συμμετοχής των ατόμων στη διά βίου μάθηση.

Άλλωστε, η αναγνώριση προηγούμενης γνώσης εδράζεται σε δύο πυλώνες που είναι η απόκτηση εκπαιδευτικών και επαγγελματικών προσόντων. Σύμφωνα με το Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού της Κύπρου (χ.χ.), ο μηχανισμός επικύρωσης αποσκοπεί στο να παρέχει στα ενδιαφερόμενα άτομα τις εξής δυνατότητες: α) να επικυρώσουν τις γνώσεις, τις δεξιότητες και τις ικανότητες που απέκτησαν μέσω μη τυπικής και άτυπης μάθησης, β) να αποκτούν προσόντα με βάση τις επικυρωμένες εμπειρίες μη τυπικής και άτυπης μάθησης, γ) να επωφελούνται από την εφαρμογή αντικειμενικών και αξιόπιστων μηχανισμών επικύρωσης, ιδιαίτερα δε οι μειονεκτούσες ομάδες, συμπεριλαμβανομένων των ανέργων και των ατόμων που απειλούνται από την ανεργία δεδομένου ότι η επικύρωση μπορεί να ενθαρρύνει τη συμμετοχή τους στη διά βίου μάθηση και να συμβάλλει στην κινητικότητά τους ή την πρόσβασή τους στην αγορά εργασίας. Τα παραπάνω καταδείχθηκαν και στην έρευνα που διεξήχθη.

Προτάσεις

Στη βάση των παραπάνω, οι προτάσεις που κατατίθενται για τη μείωση των αδυναμιών που παρουσιάζει το υφιστάμενο πλαίσιο αναγνώρισης προηγούμενης γνώσης είναι οι εξής:

- α) Ενημέρωση των ενδιαφερομένων

Διαπιστώθηκε πως οι ενδιαφερόμενοι συχνά δε γνωρίζουν πού θα πρέπει να απευθυνθούν για την αναγνώριση της προηγούμενης γνώσης και ποια διαδικασία θα πρέπει

να ακολουθήσουν. Ως εκ τούτου, θα πρέπει να υπάρξει δημοσιότητα του μηχανισμού επικύρωσης της προηγούμενης γνώσης. Η δημοσιότητα αυτή θα οδηγήσει στα εξής, όπως τονίζεται και από σχετική έκθεση του Ελεθερίου (2013): Να ενημερωθεί το κοινό για τις νέες ρυθμίσεις στις διαδικασίες επικύρωσης της μη τυπικής και άτυπης μάθησης στους τομείς της εκπαίδευσης ενηλίκων, της νεολαίας και του εθελοντισμού. Ακολούθως, να γίνει κατανοητή στην αγορά εργασίας, στο εκπαιδευτικό σύστημα αλλά και στην κοινωνία, η ουσιαστική σημασία της επικύρωσης της μη τυπικής και άτυπης μάθησης. Επίσης, να ευαισθητοποιηθούν και να κινητοποιηθούν οι εν δυνάμει ωφελοόμενοι του μηχανισμού προκειμένου να συμμετάσχουν στις σχετικές διαδικασίες. Τέλος, να ενημερωθούν οι ενδιαφερόμενοι για τη διαδικασία που πρέπει να ακολουθήσουν προκειμένου να επικυρώσουν τα προσόντα που απέκτησαν στο πλαίσιο της μη τυπικής και άτυπης μάθησης καθώς και για επιμέρους λεπτομέρειες για την συμμετοχή τους (πχ. προϋποθέσεις συμμετοχής, χρονική διάρκεια της διαδικασίας κλπ.).

Προς τον σκοπό αυτό μπορούν να βοηθήσουν τα εξής: i) Λειτουργία διαδικτυακού τόπου για τον μηχανισμό επικύρωσης της μη τυπικής και άτυπης μάθησης, ii) Διακίνηση διαφημιστικού – προωθητικού υλικού όπως αφίσες και ενημερωτικά φυλλάδια, iii) Ανακοινώσεις στον Τύπο (ραδιόφωνο, τηλεόραση, έντυπα, διαδίκτυο, μέσα κοινωνικής δικτύωσης), iv) Δημιουργία τηλεοπτικού σποτ, v) Πραγματοποίηση ενημερωτικών εκδηλώσεων σε διάφορες πόλεις για την προώθηση του μηχανισμού.

β) Συμβουλευτική καθοδήγηση

Επίσης, είναι σημαντικό να υπάρξει και συμβουλευτική καθοδήγηση των ενδιαφερομένων, η οποία θα παρέχει πληροφορίες για τον μηχανισμό επικύρωσης και τη συμμετοχή του στις σχετικές διαδικασίες, καθοδήγηση στο πλαίσιο του προσδιορισμού των μαθησιακών αποτελεσμάτων και τέλος υποστήριξη στην καταγραφή των μαθησιακών αποτελεσμάτων -διαμόρφωση ατομικού χαρτοφυλακίου. Μέσω της συμβουλευτικής ο ενδιαφερόμενος λαμβάνει πλήρη ενημέρωση για τα οφέλη της επικύρωσης. Καθώς και ενημέρωση για τις εναλλακτικές δυνατότητες που έχει στο πλαίσιο του μηχανισμού επικύρωσης. Επίσης καταγράφονται οι επιθυμίες και οι στόχοι του στο πλαίσιο της συμμετοχής του στη σχετική διαδικασία και γίνεται μια αρχική αποτίμηση των προσόντων του. Αντίστοιχα, επιβεβαιώνεται το ενδιαφέρον για να συμμετάσχει στη σχετική διαδικασία και τελικά ο ενδιαφερόμενος προετοιμάζεται για το επόμενο στάδιο της διαδικασίας που είναι ο Προσδιορισμός των μαθησιακών αποτελεσμάτων.

γ) Αναδιάρθρωση του υφιστάμενου πλαισίου

Επίσης, στο πλαίσιο αυτό αναφέρθηκε από ορισμένους συμμετέχοντες και η ενίσχυση της διαφάνειας και της αξιοπιστίας του μηχανισμού αναγνώρισης προηγούμενης γνώσης. Για τον σκοπό αυτό είναι σημαντικό να διασφαλιστεί η Διοίκηση Ολικής Ποιότητας και η δέσμευση όλων των εμπλεκόμενων μερών για τη συνεχή τήρηση, διασφάλιση και βελτίωση της ποιότητας όπως άλλωστε έχει σημειωθεί και στο παρελθόν (Wheelaan, 2003). Προκειμένου να επιτευχθεί αυτός ο στόχος, είναι αναγκαία τα παρακάτω:

1) Διασφάλιση της πρόσβασης όλων ανεξαιρέτως των ενδιαφερομένων στην ενημέρωση και τη συμβουλευτική καθοδήγηση, εξαλείφοντας τις όποιες ανισότητες (εκπαιδευτικές και επαγγελματικές)

2) Παροχή σαφούς, διαφανούς και ολοκληρωμένης πληροφόρησης όσον αφορά στα οφέλη που απορρέουν από την αναγνώριση της προηγούμενης γνώσης, τα κριτήρια που χρησιμοποιούνται, τη διαδικασία που ακολουθείται, τους φορείς πιστοποίησης, ούτως ώστε να αποφασίσουν ορθά οι ενδιαφερόμενοι αν θα προχωρήσουν σε μία τέτοια διαδικασία

3) Χρησιμοποίηση μίας ολοκληρωμένης, συνεκτικής και σαφούς μεθοδολογίας και προτύπων για τη διαδικασία επικύρωσης της προηγούμενης γνώσης

4) Διασφάλιση της ίσης μεταχείρισης όλων των ενδιαφερομένων στη διαδικασία αξιολόγησης και επικύρωσης της προηγούμενης γνώσης

- 5) Συμμετοχή όλων των εμπλεκομένων μερών στον σχεδιασμό ενός συνεκτικού και ολοκληρωμένου πλαισίου επικύρωσης προηγούμενης γνώσης (π.χ. εργαζόμενοι, εργοδότες, επιμελητήρια)
- 6) Διερεύνηση των αναγκών των εργαζομένων και των εργοδοτών, για περαιτέρω έρευνα και διαβούλευση, έτσι ώστε να διαπιστωθεί η αποτελεσματικότητα των υπαρχόντων, αλλά και των νέων προγραμμάτων
- 7) Αναθεώρηση των υφιστάμενων αναλυτικών προγραμμάτων
- 8) Δημιουργία αντικειμενικών, αξιόπιστων και σαφώς προσδιορισμένων κριτηρίων αξιολόγησης των διαδικασιών που λαμβάνουν χώρα στο πλαίσιο του μηχανισμού επικύρωσης της προηγούμενης γνώσης
- 9) Ύπαρξη σαφώς προσδιορισμένων και μετρήσιμων στόχων, προτύπων και κατευθυντήριων γραμμών
- 10) Παροχή περισσότερων κονδυλίων για την επανένταξη και επανεκπαίδευση του ανθρώπινου δυναμικού και ανάπτυξη των δομών διασύνδεσης και ενσωμάτωσης της προηγούμενης γνώσης στη σύγχρονη γνώση
- 11) Καλύτερη σύνδεση με το πλαίσιο Διακήρυξης της Μπολόνια
- 12) Εκπόνηση ενός Εθνικού Συστήματος Προσόντων υπό την αιγίδα του Υ.ΠΑΙ.Θ
- 13) Δημιουργία ενός εθνικού οδηγού λειτουργίας των ΚΕΕ για τα αναλυτικά προγράμματα των ενηλίκων
- 14) Δημιουργία ενός Εθνικού Πλαισίου Αξιολόγησης για την εκπαίδευση ενηλίκων και την επαγγελματική κατάρτιση που θα συνάδει με τα αξιολογητικά πλαίσια των άλλων βαθμίδων εκπαίδευσης (σχολεία, τεχνική και πανεπιστημιακή εκπαίδευση)

Συνολικά, κρίνεται αναγκαία η δημιουργία ενός μηχανισμού αναγνώρισης προηγούμενης γνώσης στο πλαίσιο ενός Εθνικού Πλαισίου Προσόντων. Το εν λόγω πλαίσιο θα έχει ως στόχο του την προώθηση της δια βίου μάθησης και τη διασφάλιση της ποιότητας και αναγνώριση επαγγελματικών προσόντων, όπως και στο αντίστοιχο Πλαίσιο της Κύπρου. Η προώθηση της Δια Βίου Μάθησης μπορεί να οδηγήσει στην βελτίωση της κατανόησης των ευκαιριών μάθησης και απόκτησης προσόντων και τον τρόπο με τον οποίο συνδέονται μεταξύ τους, στην βελτίωση της πρόσβασης σε ευκαιρίες εκπαίδευσης και κατάρτισης, στην δημιουργία κινήτρων για τη συμμετοχή στην εκπαίδευση και την κατάρτιση καθώς και στην δημιουργία διεξόδων εύκολα και με σαφήνεια βελτιώνοντας την επαγγελματική κινητικότητα.

Η διασφάλιση της ποιότητας και αναγνώριση επαγγελματικών προσόντων μπορεί να οδηγήσει στην διασφάλιση ότι τα προσόντα είναι συναφή με τις αναμενόμενες κοινωνικές και οικονομικές ανάγκες, στην διασφάλιση ότι τα επίπεδα εκπαίδευσης και κατάρτισης ορίζονται με συμφωνημένα μαθησιακά αποτελέσματα και εφαρμόζονται με συνέπεια, στην διασφάλιση ότι η εκπαίδευση και οι φορείς κατάρτισης πληρούν ορισμένες προδιαγραφές ποιότητας και στην εξασφάλιση διεθνούς αναγνώρισης των εθνικών επαγγελματικών προσόντων, το οποίο θα ωφελήσει και τους εκπαιδευτικούς οι οποίοι θα έχουν ένα σαφέστερο πλαίσιο αναφοράς των εκπαιδευόμενων τους σε δομές δια βίου εκπαίδευσης και φυσικά θα μπορούσε να δημιουργήσει και νέα προγράμματα εκπαίδευσης που οι εκπαιδευτικοί θα μπορούσαν να διδάξουν.

Αναφορές

Creswell, J. (2011). *Η έρευνα στην εκπαίδευση. Σχεδιασμός διεξαγωγή και αξιολόγηση της ποσοτικής και ποιοτικής έρευνας*. Αθήνα: Ίων.

Dyson, C., Keating, J. (2005). *Recognition of prior learning: Policy and practice for skills learned at work*. Geneva: Skills and Employability Department.

Education, Audiovisual and Culture Executive Agency (2011). *Adults in Formal Education: Policies and Practice in Europe*. Ανακτήθηκε από: http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/thematic_reports/128EN.pdf

English, L.M. (2015). *Global Perspectives on Recognising Non-formal and Informal Learning: Why Recognition Matters*. IACE Hall of Fame Repository.

European Commission (2019). Recognition of Prior Non-Formal and Informal Learning in Higher Education. Ανακτήθηκε στις 30.09.2020 από: <http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/focus-on/152.pdf>

Migrants Integration in the Labour Market in Europe (2019). Ανακτήθηκε στις 01.09.2020 <https://ec.europa.eu/eurostat/web/migrant-integration/publications>

Oltmann, S.M. (2016). Qualitative Interviews: A Methodological Discussion of the Interviewer and Respondent Contexts. *Forum: Qualitative Social Research*, 17, 2, <http://www.qualitative-research.net/index.php/fqs/article/view/2551>

Robson, C. (2007). *Η έρευνα του πραγματικού κόσμου*. Αθήνα: Gutenberg.

Sherman, R. R., Webb, R. B. (2005). Qualitative Research in Education: A Focus. Στο: Sherman, R.R., & Webb, R.B. (Eds.), *Qualitative Research in Education: Focus and Methods* (σελ. 2-20). London: Routledge.

Singh, K. (2007). *Quantitative Social Research Methods*. London: Sage.

Travers, N., & Harris, J. (2014). Trends and issues in the professional development of RPL practitioners. Στο: Harris, J., Wihak, C., Van Kleef, J. (Ed.), *Handbook of the recognition of prior learning* (σελ. 233-258). Leicester: National Institute of Adult Continuing Education.

Van Kleef, J. (2011). Canada: A typology of prior learning assessment and recognition (PLAR) research in context. Στο: Harris, J., Breier, M., Wihak, C. (Ed.), *Researching the Recognition of Prior Learning: International Perspectives* (σελ. 44-84). Leicester: NIACE.

Wheelahan, L. (2003). Recognition of prior learning and the problem of 'graduateness'. Ανακτήθηκε στις 30.08.2020 από: http://www.avetra.org.au/abstracts_and_papers_2003/refereed/Wheelahan.pdf

Whittaker, R. (2011). Scotland: Recognition of prior learning (RPL) research within a national credit and qualifications framework. Στο: Harris, J., Breier, M., Wihak, C. (Ed.), *Researching the Recognition of Prior Learning: International Perspectives* (σελ. 172-199). Leicester: NIACE.

Wihak, C. (2011). Prior Learning Assessment and Recognition: Emergence of a Canadian Community of Scholars. *International Review of Research in Open and Distance Learning*, 12, 1, 144-150.

Ελευθερίου, Α. (2013). Το Εθνικό Πλαίσιο Προσόντων της Κύπρου. Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού Κύπρου.

ΕΟΠΠΕΠ. (2020). Ανακτήθηκε στις 20.09.2020 από: <http://www.eopppep.gr/index.php/el/eopppep/identity>

Παπασταμάτης, Α. (2010). *Εκπαίδευση ενηλίκων για ευπαθείς κοινωνικές ομάδες*. Αθήνα: Ι. Σιδέρης.